

Zoals bekend vertrokken drs. Charles Montagne en ik zaterdag 7 oktober '44 met de Friese spionagegegevens uit Drachten om door de linies te gaan. Langs binnenwegen kwamen wij te Lemmer waar de boot die dag niet voer. Gelukkig wist Charles daar niet veraf het adres van een soldaat die onder hem gediend had. We werden op diens boederij gastvrij ontvangen en de volgende avond voeren wij naar Amsterdam, waar Charles ons naar het opgegeven adres bracht. Na een paar uur wachten verscheen een officier, waarmee ik de bekende en beschreven ruzie kreeg.

Daarmee was de lijn door de Biesbos voor ons afgesneden en we zakten af naar de Betuwe, waar Charles zijn studievriend mr. Kolff (naar ik meen de zoon van de ontslagen burgemeester van Deil, mr. W.M.Kolff), die in het verzet zat, hoopte te vinden. Dat lykte en na verloop van tijd bracht deze ons naar F.J.Ebbens, die een schitterende boomgaard had onder Tiel, voor de LO werkte, maar ook in verbinding stond met de KP. 's Avonds kwamen er een paar KP-ers om ons te ondervragen. Weer weigerde ik mijn ingenaaid SAS-briefje te tonen, maar ik kon meer over de top-KP (vooral Bob) vertellen dan zij wisten. Ze beloofden ons over de Waal te brengen; hun boot was echter in de grond geboord, maar zouden een huren van een swarthandelaar.

We sliepen daar een paar nachten; pas later hoorden wij welk een gevaarlijk kruitvat die woning was. Nog geen dag nadat wij vertrokken waren werd het huis door verraad overvallen; er moet daar ook een SAS-agent geweest zijn, die met zijn gastheer en -vrouw gevangen genomen werd en de woning afgebrand. Precies een maand later werd Ebbens gedood, hoewel er een kwart miljoen losgeld geboden werd en grotendeels betaald; zijn vrouw kwam vrij.

Op de 13de fietsten wij bij donker, onder geleide van een KP-er, naar de Waaldijk. Nadat ik mijn dynamo met de films losgeschroefd had, zetten we onze fietsen op de schietbaan. Daarna kropen we meer dan we liepen over de dijk en verscholen ons achter een bosje in de uiterwaard. Er waren nog vier passagiers; daaronder één wiens testikels ze in het concentratiekamp te Amersfoort kapot getrapt hadden; hij liep heel moeilijk en werd ondersteund door een pater die ook meevoer.

Twee KP-ers vertrokken om de boot; na een uur kwamen ze terug en loodsten ons naar het vaarwater. De eigenaar eiste van elke overvarende f 100.-; omdat pater en patient geen geld hadden, heb ik ook voor hen betaald. In het oosten zagen we lichtkogels boven de Waal en hoorden daar in de verte schieten.

Aan de overzijde maakten de beide KP-ers ons duidelijk dat stilzwijgen nog steeds geboden was: we waren in niemandsland, waar bij nacht ook wel Duitsers kwamen. We baggerden weer door uiterwaarden, tot we ten oosten van Dreumel een weg bereikten. In Wamel zagen we een lichtje branden; we liepen naar binnen en vonden daar een geklede slapende man, met een geweer naast zich; het was een OD-er, van vermoeidheid in slaap gevallen.

We liepen door naar Leeuwen, waar in een concertzaal enkele honderden stoottroepers uit Brabant gelegerd waren. Zij hadden die nacht gevochten tegen Duitsers die de Waal overgestoken waren. Er waren geen doden gevallen, wel twee gewonden, waarvan één met ernstig oogletsel.

De volgende morgen kwam er een kapitein van de staf van prins Bernhard. Aan hem toonde ik het SAS-briefje, waarna hij ons overbracht naar een geallieerd hoofdkwartier in Grave. We waren in een totaal andere wereld gekomen. Hadden we op de Betuwe nog Duitsers zien modderen met gaspotten, hier liep alles gestroomlijnd op benzine; en wat een materieel!

Na uren wachten kwam er een jeep, bestuurd door een londense taxichauffeur. Hoe die man kon rijden met dat vervoermiddel! De weg was tjokvol met vrachtwagens voor Nijmegen, maar desnoods reed hij achter de bomen langs met een vaart die me soms de ogen deed dichtknijpen. Op een bepaald moment week hij van de grote wgg af (misschien op enige afstand van Helmond). Daar stond een grote kampeerwagen en daaruit kwam een officier naar ons toe. Hij bekeek het SAS-briefje, sprak kort met Charles en gaf de chauffeur toen een adres op in Eindhoven, waar een kantoor was van de SAS. Met een razende vaart ging het weer verder en hoe Charles inor het gebouw toevallig Pahud de Mortagnes vond, heb ik al beschreven. Deze nam ons mee naar het Bureau Inlichtingen van overste Somer.

eerst het koud neonlicht zag. Af en toe verstrekte ik inlichtingen op BI, maar dat was hoofdzakelijk het werk van Charles, die te Bernoude alles verzameld en verwerkt had. Hij kreeg veel complimenten en het verzoek op BI te blijven werken. Daar kwam iets tussen. Na een dag of 2-3 verzocht prins Bernhard Charles en mij naar zijn hoofdkwartier te komen, dat juist overgebracht was naar vila Wittoek, niet ver van Brussel. Hoe we daar werden ontvangen, staat in mijn boek. Voor het diner schonk de prins mij een borrel in: "dit is dubbel lekker; het is Bols en we hebben het op de vijand veroverd". Hij sprak nog met een sterk Duits accent - acht jaar eerder hoorde hij zelf nog tot die "feind"; nu bevocht hij die al vier jaar lang, en hoe! Onder het diner werden rations uitgedeeld; de prins gaf van zijn zes doosjes sigaretten Charles en mij elk drie; bovendien kreeg ik zijn stuk zeep - moeder bewaart het nog

Na een 4-5 gezellige dagen, waarin ik de prins goed leerde kennen, vroeg deze mij of ik bij de staattroepen wilde dienen. Natuurlijk, ik was KP-er maar, zei ik hem, dan moet u altijd vooruittrekken, want met mijn stijve knie kan ik moeilijk vluchten. Dan weet ik wel wat beters, zei hij, dan moet u naar het Militair Gezag. De volgende morgen stond er voor Wittoek een racewagen van een Britse officier; de prins liep er een tijdje ver-lekkerd omheen en vroeg de eigenaar of hij daar een tijdje in mocht rijden; kon de man dit His Royal Hignes weigeren? De onafscheidelijke hond en ik werden ingeladen en in vliegende vaart reden we naar Brussel, naar generaal Kruls, die mij verzocht zijn hoofd binnenlands bestuur, mr. H.P. Linthorst Homan, in te lichten over Friesland. Deze verzocht daarna de generaal mij bij zijn sectie in te lijven. "Welke rang moet u hebben?" "Soldaat, ik ben nooit in dienst geweest". "Dan wordt u tweede luitenant" Het afscheid van de prins was erg hartelijk.

MG was gevestigd in gebouwen van de Brusselse universiteit. Ik werd de enige vaste mederwerker van Homan, die zelf ontzaglijk veel werk verzette. Het bleek een groot voordeel dat ik even snel kon typen als hij overwogen dicteerde. Mijn eerste stuk was een rapport over CdK. Harinxma thoe Slooten. Ik wees op de opgestapelde kritiek in Friesland, diens hoge leef tijd en de verslechtering van zijn beleid sinds mr. Hoek als kabinetschef mr. Mijndert was opgevolg. Mr. Hoek moest gestaakt worden; als Harinxma zich daartegen verzette, ook hij. Er is rond die tijd nog een rapport over Harinxma uitgebracht door Vertrouwensmannen (verzameld door mr. Cro-lis?); ik las het niet, maar mij werd gezegd dat dit ongunstiger was dan het mijne. Harinxma zou scherpe kritiek hebben geuit op het vertrek en besluiten van de regering, inclusief de Koninging. Bij de laatste gaf dit de doorslag: Harinxma, moest gestaakt worden. De Koningin was streng; ik las een briefje van haar: allen die een bijzondere relatie hadden met haar huis, moesten strenger gezuiverd worden dan de rest van de bevolking En Harinxma was buitengewoon kamerheer, naar ik meen.

Het was de bedoeling dat ik na de bevrijding bij het MG in Friesland zou komen. Dus had ik verschillende besprekingen met de aangewezen Militaire Commissaris daar, overste Aninga en stelde een aantal rapporten voor hem op; we werden vrienden. In die majoorflat wachtten meer MC-s op uitzending naar hun ambtsgebied. Met Holtkamp (Groningen) en vooral met Stok (Drente) ontstond een vriendschappelijke verhouding. Zij hadden ook graag iemand uit hun ambtsgebied gehad, maar helaas, hoewel ook uit die provincies overgekomen waren, heb ik ze nooit gezien. Later hoorde ik dat hun spionagegegevens vrijwel geheel verouderd waren. Wel kon ik de algemene toestand van de illegaliteit daar schetsen: in Groningen slecht, in Drente met veel NSB-ers beter; van een door mij aangewezen arts heeft Stok wel veel voordeel gehad.

Ik sliep in de universiteit; met de officieren had ik weinig contact ook al omdat ik het erg druk kreeg. Er was echter een onbehouden klier Mercedes Hartsink, die als hij drank op had en dat vaak het geval, telkens probeerde mij te pesten en te vernederen. Hij was kapitein, maar na mijn vertrek werd hij gedegradeerd tot tweede luitenant, wegens onzedelijk en onbeschoft gedrag aan een diner, waaraan ook generaal Kruls aanzat. Ik vertrok uit de overvolle universiteit nadat een jonge officier, opgegroeid in Londen, me zei dat hij zijn slaappleats in de stad (bij een oude Nederlandse officiersweduwe en een ruim 30-jarige huisdame) verliet omdat hij de jongste, tien jaar ouder dan hem, niet bij zich in bed kon krijgen. Dat was voor mij, als huiselijk man, juist een geschiek-

adres. Sex was voor verscheidene weloefde mannen bijna een probleem. Toen het vrouwenhulpkorps naar de vaste wal zou oversteken, rukte een horde officieren onder leiding van Kruls uit, om hun van het schip te halen, maar dat voer die dag niet vanwege de storm. De universiteit scheen in de rouw. Daar was geen reden voor. De bevrijdingsroes was nog niet uitgewoed en talloze slaapkamerdeuren stonden nog wijd open. Op par-tijtjes en in café's droeg menige vrouw een uitlokkend kaartje met "ask me" op de boezem.

In de 7-8 weken die ik bij Homan werkte, kruisten we het hele land door. Het was druk en altijd moesten daarna weer rapporten worden geschreven. Veel ben ik vergeten; slechts enkele zaken zijn me bij gebleven, de ontberingen van de bevolking bijvoorbeeld. We kwamen eens in Hulst; het gemeentehuis was zwaar gebombardeerd; de conciërgewoning daarnaast veel minder. Vanuit Brussel had ik een schep thee in een puntzakje meegekregen, misschien een half ons. Na de bespreking verzocht ik de vrouw van de conciërge thee te zetten; echte thee, de ogen puilden haar uit. Ik zei dat ze de rest in het zakje wel mocht houden. Dat was een rijk geschenk, maar we kregen slappe thee. Ook van mijn (witte) boterhammen deelde ik uit - ik was immers altijd sober. De dankbaarheid van dit gezin zal ik nooit vergeten.

In de aanwijzingen van de regering stond dat Quarles van Uffort als CdK van Zeeland gestaakt moest worden (vanwege zijn vlucht in de meidagen '40), hoewel hij de eerste CdK was die door de bezetter ontslagen werd. Quarles liet dat er niet bij zitten en wist het MG over te halen, dat hij naar Londen mocht reizen om zijn zaak te bepleiten. Homan stuurde mij naar de gezant voor België, Harinxma, om die te vragen of Quarles daar een nacht kon slapen. Dat kon, maar Harinxma nam de gelegenheid te baat, mij een paar uur lang uit te horen over de toestand in Friesland en het beleid van zijn familielid mr. P.A.V. van Harinxma thoe Slooten. Ik was voorzichtig-openhartig tegenover hem. Quarles werd door de regering in zijn functie hersteld; niet alle Zeeuwen waren daarmee tevreden.

Toen minister-president Gerbrandy in Brussel was, vond ook hij gehaast enige tijd om mij buitenshuis even te ondervragen. Ik kon hem vertellen dat ik twee zomers naast de boerderij waar hij geboren was had zitten melken; dat ik een gerucht had vernomen dat een neef van hem was omgekomen en dat zijn vrouw nog in Leeuwarden woonde. Gerbrandy was niet meer de rustige, zelfverzekerde man die ik eerder kende; de zware last die op hem rustte en die hij zo voortreffelijk gedragen had, was merkbaar.

Het MG had te Brussel slechts een betrekkelijk kleine staf van uit Engeland meegekomen officieren. Door de moeilijkheden in het door gevechtshandelingen geteisterde Zuiden Werden verscheidene van hen alvast ingezet hoewel ze voor het Noorden aangewezen ~~worpen~~ waren. Bovendien werden in het Zuiden mensen aangeworven die daar en nog veel meer die later in het Noorden ingezet konden worden. Er werden diverse cussussen ingesteld om ze de grondbeginselen van het MG bij te brengen. Zelf behoefde ik die niet te volgen; ik mocht zelfs enkele uren les geven over de verhouding MG-illegaliteit. De cursussen duurden van acht dagen tot vier weken, toen. Ik merkte al gauw dat er ook brandhout onder zat.

Het meest had Homan te maken met de Militaire Commissarissen (MC-en) in bevrijd gebied waar moeilijkheden waren, veelal op het gebied van de zuivering en dus met oud-illegale werkers of die zich daarvoor uitgaven. Dit vereiste veel tact. Gelukkig waren bijna alle MC-en afkomstig uit het bedrijfsleven, gewend om met velerlei soorten mensen om te gaan. Zij wisten in de meeste gevallen de verhouding tussen MG en de (soms te) felle illegaliteit draaglijk of goed te organiseren, maar vroegen in sommige individuele gevallen advies. Het was een voordeel dat ik naar beide kanten solidair was en zelf de illegale taal sprak.

Tijdens het Ardennen-offensief kwamen wij eens terug uit Maastricht. Al meermaals had ik langs de wegen naar het oosten hele hopen jerrycans gezien met tussenstanden van ca. 200 meter. De Duitsers hoopten blijkbaar deze voorraden te bereiken, maar nu was de bewaking zeer streng. Viermaal werden we aangehouden. Met mijn gebrekkige kennis van het Engels voelde ik mij erg opgelaten, maar Homan loodste ons overal door, al duurde het lang.

Het scherpst in mijn geheugen gegrift is de Nijmeegse kwestie. Districtscommissaris MG was daar Blaauw, een groot organisator en een door-
dourer. Ik ken(de) niet alle MC-en, maar voor mij was hij de flinkste van
allemaal. Hij had in deze frontstad, die nog voortdurend beschoten werd,
met hulp van de plaatselijke illegaliteit de politie snel gezuiverd en
in zijn staf een aantal capabele ~~XXXXXXXXXX~~ illegale medewerkers opgenom-
men. De politiezuivering lèet op vele plaatsen te wensen over en vandaar
dat ook de illegaliteit (lees de NBS) opsporingsbevoegdheid had. Nu wilde
dr. Hoekstra (RvV Eindhoven), die veel invloed had, die bevoegdheid weer
aan de Nijmeegse politie ontnemen, tot hij van oordeel was dat die vol-
doende gezuiverd was. Blaauw verzette zich hier scherp tegen en daarom
vroeg hij Homan (ik mee) over deze zaak naar Nijmegen te komen voor een
bespreking met Hoekstra. Deze was een uitstekend illegaal werker geweest
een scherpzinnig man, maar allerminst afkerig van de macht. Met de rest
van het gezelschap verzette ik mij tegen de aanspraken van Hoekstra en
schetste hoe ik mij de politiezuivering in Friesland, onder leiding van
Houwing dacht. Hoekstra kreeg in het gezelschap geen been aan de grond.

Die nacht sliepen wij in een groot gebombardeerd gebouw op de zolder,
met grote ~~gaten~~ in het dak. De volgende dag stelde ik voor Homan een ver-
slag op van mijn standpunt. Enkele jaren later stuurde ik mijn afschrift
op naar Van Heuven Goedhart, die het wilde gebruiken voor zijn pleidooi
voor de Enquetecommissie en het lèijt opnemen in de bijlagen. Maar hij had
mijn voorbehouden niet goed door: de politie snel en goed zuiveren en die
daarna, samen met illegalen, processen-verbaal op laten maken voor berec-
ting, vrijlating en vooral in beslagneming. Dat deden de Nijmegenaren ook
en in Friesland werkte dat later uitstekend.

Met mijn gastvrouwen had ik afgesproken in de kerstdagen een partijtje
van een rijke Nederlandse familie bij de wonen; zij wilden ook wel een
pronken met "hun" officier. Het ging niet door. Midden december kwam
overste Stok naar Brussel, die met Civil Affairs direct achter het front
in Noord- en Midden Limbug opereerde. Daar was de vijand in het begin van
de maand over de Maas teruggeworpen, een onbeschrijfelijke toestand ach-
terlatende, die hij alleen op geen stukken na afkon. Ondanks de cursussen
kond hij geen geschikte medewerker en beklagde zich bij Homan, die in-
middels een uitstekende typiste aangetrokken had. Homan besloot mij aan
Stok, die mij wel kende, af te staan

Een paar dagen later werd ik afgeleverd bij een villa, waarschijnlijk
onder Mierlo, bewoond door lui van Civil Affairs. Daar vierden wij Kerst
oud- en nieuwjaar. Of vieren? Het werden bacchanalia, waarbij de anders
zo rustige en correcte officieren zopen als Maleiers; hun heimwee naar
huis was duidelijk voelbaar. Stok en ik hadden afgesproken dat onze gast-
heren ons in geen geval dronken zouden zien; daardoor zag ik wel de zwij-
nepan op tafels en W.C.s, maar de volgende morgen was alles keurig opge-
ruimd en alle officieren waren weer normaal, vriendelijk en behulpzaam.

We hadden al een paar dagen verkenningen uitgevoerd en in het nieuwe
jaar verhuisden we getweeën naar Weert. Een paar dagen later reed de
auto van de overste op een mijn; zijn chauffeur moest een been missen
en hij moest zijn trommelvliezen laten repareren in een ziekenhuis te
Londen. Daar stond ik, alleen, temidden van een vreselijke rotzooi. Ik
stuurde een noodkreet naar Brussel, maar moest wachten. Organiseren is
delegeren, dacht ik. De zoon van een fabrikant maakte ik verkeersinspec-
teur; hij vond in "mijn gezagsgebied" van Nijmegen tot de lijn Susteren -
Roosteren, veertig ton vrachttransport; toen dook hij met een monteur on-
der een heel oude truc met oplegger, die zij zowaar aan het rijden kregen
tien ton, of 25% uitbreiding van ons wagenpark! We gaven een feestje.

Ook kreeg ik klachten over de gezondheid. Ik charterde een arts, die
langs verscheidene collega's fietste; hij rapporteerde dat er geen ern-
stige epidemieën waren, maar dat er overal scabius heerste. Die ziekte
kende ik niet, tot ik begreep dat het schurft was, Fries: rude of earme
rude. Wat was daartegen te doen? Zeep, zei de dokter, en dan moesten de
lui zelf maar met luizen en vlooiën afrekenen. We waren helemaal afhan-
kelijk van civil affairs, dus ik moest naar Eindhoven, waar overste
Aninga mij een Engelse kapitein wees die over zeep beschikte. Ik pro-
beerde met de man Engels te praten, soms was het Fries en legde alles
met handen en benen uit. Soms lachten we beide om mijn capriolen, erg
vriendschappelijk, maar hij zond een wagen met drie ton zeep.

Haan was beheerder geweest van een rij suikerplantages in Indië en had een enorme werklust; eerste luitenant Doove was onderdirecteur van een fabriek en werkte als een paard. De eerste luitenant Breuker was een kantoorbediende van Philips en werkte als een slak. Hoewel tweede luitenant verdeelde ik het werk: kanalen, wegen, bruggen, voorraden enz. enz. opnemen en trachten te verbeteren. Zelf hield ik de bestuurskant. Twee dagen per week ontving ik alle burgemeesters in groepen, noteerde hun klachten en onderzocht die of liet die onderzoeken. Er waren slechts drie flinke kerels onder, de rest was middelmatig of slecht, maar allen vriendelijk. Ze hadden het geen van allen gemakkelijk. Sommigen waren gewoon geweest hun gemeentenaren eens per week in het café tegenover het gemeentehuis te ontvangen en werden na een bange oorlog geconfronteerd met onvoorstelbare moeilijkheden, waarvoor ze beslist niet berekend waren. De burgemeester van Meijel zei dat 50% van zijn gemeente onder landmijnen lag; hij had (evenals diverse collega's) slechts één wens: naar de gouverneur. Toen hij daar tenslotte kwam (door België) stuurde die hem terug naar het MG, maar dat kon ook niets organiseren; de oorlog vrat vrijwel de hele mijnopruidingsdienst op.

Met de voedselvoorziening viel het niet tegen, al waren er talloze tekorten. De meelfabriek te Weert had nog wat voorraden verdonkeremaand, bij de boeren was nog wat koren en ze hadden talloze aardappelbulten op het land. Tekorten waren er aan kleding, dekking, geneesmiddelen, vetten (het vee was grotendeels weggevoerd of omgekomen), maar vooral brandstof, ook voor zieken. Zelf zaten we op het kantoor te werken met winterjassen aan. Toen kwam ik op een idee. Uit besprekingen in het zuiden was mij gebleken dat de mijnwerkers slechts een minimale produktie leverden, mede door de honger, al kregen ze wel extra jenever. Ik vroeg één van mijn actieve officieren een overeenkomst te sluiten met de mijndirectie. Elke wagen met kolen zou terugkeren met aardappelen. Door de vorst werden ze wat zoetig, maar het was voedsel en wij kregen enige warmte.

Bier en Doove werkten zich het apezuur. Ik zelf ook. Op een dag kreeg ik zwellingen in mijn gezicht. De dokter pompelde wat over spanningen en eiwitvergiftiging (hoe dat mogelijk was?), gaf mij een opwekkend middel (perxitine?) en slaapmiddelen. Voorts moest ik rust nemen - maar hoe kon dat in al die ellende? Op mijn verjaardag, 12-2, namen we een achtermiddag en avond vrij af; een pater-linecrosser bereidde een feestje met een haas. Het menu heb ik nog.

De weinige vluchtelingen die over de Maas kwamen kregen een vreselijk beeld op van de toestanden in Roermond en Venlo. Driekwart van de bevolking was met de bisschop afgevoerd naar de noordelijke provincies. In sommige straten lag het vuil een meter hoog. De Duitsers groeven er nog tankgrachten doorheen. De achtergeblevenen waren apathisch door honger en kou en slapeloosheid; er was bijna geen glas meer heel en ze sliepen in kelders. De linecrossers hoorde ik zelf zoveel mogelijk uit. Van drie kreeg ik veel informatie: van bovenbedoelde pater over het platteland, van een bijzonder flinke ingenieur (Dewez, ik meen dat hij later professor werd in Wageningen) en van een journalist.

Ondertussen was ik hoogst ontevreden over Breuker. Zijn rapporten waren waardeloos; dag aan dag probeerde ik hem dat aan het verstand te brengen. Hij had er ook genoeg van en zei op een avond: Tenslotte behoef ik van jou geen orders aan te nemen; je bent maar tweede luitenant. Toen sprong Bier op: Luitenant Breuker, ga jij eens in de houding staan. Hij liet hem enkele slagen om de tafel marcheren. Halt. Zie jij mijn drie sterren? Je weet blijksems goed dat luitenant Wybenga het werk hier in zijn kop heeft en dat het gedaan moet worden. En nu gelast ik jou te doen wat de tweede luitenant Wybenga je opdraagt en anders sleep ik je voor de krijgsraad. Of dat militair verantwoord was, weet ik niet, maar Bier was getrouwd met de dochter van een Franse generaal en Breuker was mak. Hoewel

en Roermond en zo mogelijk daar meteen iets aan te doen. Van geallieerde zijde vernam ik in 't geheim dat de bevrijding binnen drie weken te verwachten was en ik wist dat in Den Bosch een comité bezig was plannen op te stellen en voedselvoorraden aan te leggen voor de bevrijding van het Noorden. Ik wist daar (bij De Gruyter?) een man of tien rond de tafel te krijgen en na lang delibereren ~~wist~~ kreeg ik de beschikking over negentien ton voedsel, voor gratis uitdeling. Van de Engelsen peuterde ik voor de bevrijdingsdag dertig drietons trucs los. Toen moest ik dat nog opnemen met het hoofd van de distributiedienst voor het bevrijde Zuiden, de heer Bestebreurtje. Ik had in Weert ontdekt dat daar een prima hoofd van de distributiedienst was, met wie ik de problemen al besproken had en die ik wilde meenemen naar Roermond.

Ik legde Bestebreurtje uit wat ik bereikt had en wat mijn plannen waren. Daar deugde volgens hem niets van; eerst moesten in het bevrijde gebied bonnen uitgereikt worden, waarvoor hij wel personeel zou vrijmaken. Man, zei ik, die mensen daar hebben honger en kunnen geen bonnen eten, noch voedsel betalen - en ik heb het al gratis gekregen. Bestebreurtje hield vol; hij zou wel zorgen dat binnen enkele dagen bonnen uitgereikt waren en die zouden de mensen ook nog wel doorkomen; anders werd het een chaos. En over zijn ambtenaar mocht ik niet beschikken; hij zou die man in Weert wel verbieden mee te werken. Toen werd ik ook razend. Ik heb het recht, repliceerde ik, persoonlijke diensten van mensen te vorderen. Reken maar dat ik het doe en dan heb ik met bureaucratie niets te maken. Woedend schreeuwde Bestebreurtje dat hij generaal Kruls zou inlichten over de brutaliteit van zo'n luitenantje. Ik schreeuwde ook: Doe hem dan de groeten van mij en reken er maar op dat het wel doorgaat. Ik hoorde er niets meer van.

Die slag had ik gewonnen; de volgende verloor ik. Ik reisde naar Maas-tricht en verzocht Cdk Van Sonsbeeck meteen een tijdelijk burgemeester voor Roermond aan te wijzen. (Venlo liet ik verder aan Bier en Doove over.) De flinkste en doortastendste burgemeester in mijn gebied was die van Horn, recht tegenover Roermond, en ik verzocht Van Sonsbeeck die te benoemen. Niets daarvan; zo'n jonge burgemeester ~~was~~ uit een kleine gemeente, zou dan denken dat hij daar definitief kon komen en die sprong was te groot. Nee, in Weert zat de burgemeester van Maasniel, Joosten, ondergedoken, die te oud was om nog pretenties te koesteren. Ik kende hem al. Die ouwe sok, riep ik, dat is een wanhoop voor een verwoeste stad. Van Sonsbeeck gaf geen krimp en tegenover hem had ik geen machtsmiddel. We hacketakten er lang over, doch tenslotte moest ik toegeven. Ik had echter al een gat gevonden om Joosten op doodspoor te zetten.

Om Roermond (en Venlo) werd niet meer gevochten. De Amerikanen/ op vijandelijk gebied de Duitsers terug en toen moesten zij deze steden wel prijs geven. Kwamen de Amerikanen van het oosten uit in de stad, zelf wankelde ik als eerste Nederlandse officier over de resten van de opgeblazen Roerbrug in het zuiden. De auto's met het voedsel zag ik nog niet. Zouden die ook uit het oosten komen? Maar die zaak was in goede handen. Ook wist ik dat achter die auto's een kleine wagen was met een op fladderig papier gedrukte kleine Maas- en Roerbode. De bisschop was in Leeuwarden, maar ik lunchte die dag met zijn vervanger in het paleis en de volgende dag woonde ik een hoogmis bij. Toen was ik al weer volop in actie. Ir. Dewez bleek van onschatbare waarde; op zijn advies stelde ik meteen een commissie in, bestaande uit hemzelf, een arts, de directeur van de eiermijn, een hoofdamtenaar van de electriciteitsmaatschappij en misschien nog één of twee personen. Zij waren stuk voor stuk bekwaam en bereid om als slaven te werken - en er was verschrikkelijk veel werk te doen.

Joosten bleek precies de man te zijn als ik verwachtte. Na een paar dagen kwam hij aan. Ik zei hem naar het stadhuis te gaan. Na een uur kwam hij terug; hij had geen sleutel en kon geen conciërge vinden. Ik zei hem de deur open te breken, een smid te zoeken of door een venster te klimmen. Twee uur later was hij er al weer. Hij durfde niet naar binnen, want er konden nog schuilbommen zijn. Ik vertelde hem: dat is al onderzocht. Toen nestelde hij zich op het stadhuis en wachtte op mensen die met hem wilden spreken. De weinigen die er kwamen, stuurde hij naar mij door. Toen besloot ik er een eind aan te maken; na ingewonnen advies stelde ik een plaatsvervangend burgemeester aan, een leraar wiskunde die van aanpakken wist. De goeie Joosten was er mij nog dankbaar voor ook

L. S. de Vries

lag het huisvuil een meter hoog. Een ambtenaar van gemeentewerken kreeg opdracht die met alle beschikbare mannen en kruiwagens weg te werken en de tankgrachten te vullen. Al gauw kreeg ik klachten; er was een ingenieur die voortdurend op alles kritiek uitoefende. Ik schreef een lastgeving tot persoonlijke dienstverplichting uit en gaf die man de leiding van de operatie in handen. Het ging meteen beter; de man kreeg er denk ik plezier in. Ook met de beglazing van de woningen was het slecht gesteld; misschien de helft van de ruiten waren vernield. Een Amerikaanse kapitein vertelde mij dat een eind over de grens in Duitsland nog onbeschadigde broeikassen stonden; ik wist hem over te halen met zijn truck dat gas als oorlogsbuit naar Roermond te halen - het was in strijd met de regels - maar het was slechts een druppel op de gloeiende plaat.

Twee voor mij opwekkende gebeurtenissen wil ik nog vermelden. Snel na de bevrijding van Roermond kreeg ik een brief uit Waalwijk d.d. 6 maart 1945: Lt. Wiebenga, hulpactie, Weert. "Wij vernamen van het prachtige en snelle werk dat door Uw hulpactie bij de bevrijding van Roermond werd verricht. Ook onze organisatie (Nationale Centrale Hulpverlening Nederland, afd. Langstraat), die het land van Heusden en Altena als gebied voor de te verlenen hulp van Militair Gezag heeft toegewezen gekregen, houdt zich bereid voor het groote moment. Daar U echter nu wellicht veel praktische ervaring bij Uw werk hebt opgedaan, zouden wij ons deze ervaringen mogelijk nog ten nutte kunnen maken. Zoudt U daarom genegen zijn ons Uw organisatieschema ter bestudering te geven en ons wat van Uw ervaringen mede te deelen? Wij zouden mogelijk hieruit nog een en ander kunnen overnemen. U bij voorbaat dankend voor Uw bereidwilligheid". Handtekening onleesbaar.

Een organisatieschema? Ik had er geen woord van op papier. En schrijven of er heen reizen? Ik had er geen tijd voor; er hing in Roermond te veel van mij persoonlijk af. Waarschijnlijk heb ik deze mensen niet eens teruggeschreven; ik kan maar een ding tegelijk goed doen. Jammer voor Heusden en Altena en voor de centrale in Waalwijk. Maar hoe wist men daar zo snel wat ik uitgespookt had?

De tweede verrassing waren bezoeken van het Koninklijk Huis. Al na een paar dagen kwam Prins Bernhard in Roermond bij de NBS die het kwartier had naast mijn kantoor. Ik hoorde dat er iets bijzonders aan de hand was en keek even door de deur. De Prins zag mij meteen en drukte me de hand. Ik hoorde hem nog zeggen: Aan luitenant Wybenga hebt u een goeie.

En toen kwam Koningin Wilhelmina. Ook ik werd aan haar voorgesteld en vond dat een groots moment, want ik had grote bewondering voor haar. Tijd om te praten was er niet. Later, in Leeuwarden, zou ik haar opnieuw ontmoeten, samen met tientallen anderen, zodat er nauwelijks tijd was voor gedachtenwisseling. Wat een vrouw, wat een vrouw

Inmiddels was mijn opvolger gearriveerd. Hij was een kapitein met twee kersverse luitenants en zelf kreeg ik er ook een sterbij. Dat had overste Stok, die inmiddels hersteld was, voor elkaar gebracht. Mijn opvolger kwam echter niet om mij een tijdje vrijaf te geven. Bierens de Haan had namelijk in Venlo grote moeilijkheden gekregen. Hij had daar twee hardwerkende adviseurs aangetrokken, maar toen kwam de commandant OD voor de stad terug, mr. Receveur, jong en op macht belust. Meteen brak weer de strijd tussen OD en MG uit; die Bier ging zijn gang maar, zonder hem, Receveur, er in te kennen. Op 16 maart reisde Receveur naar Maastricht, om daar een majoor MG te vragen. Goed fout, zei ik toen hij 's avonds langs kwam, dit is nog het ambtsgebied van overste Stok. Dewez ried hem aan/mij naar Venlo te sturen. Ik had in veertien dagen de zaak in Roermond goed op poten gezet; het zou in Venlo ook wel lukken. Zelf was Dewez bereid mee te gaan om te helpen.

De volgende avond was ik in Venlo; de majoor was er al. Eerst spraken wij met Receveur, daarna met Bier, die juist een vergadering had met zijn beide adviseurs. Bier had nog weinig gemerkt van de moeilijkheden die Receveur zo breed uitmat, maar ik wist allang waar de schoen bij de OD wrong. De beide medewerkers van Bier verklaarden ronduit niet bereid te zijn onder Receveur te dienen; die man was te jong en miste levenservaring. We kwamen die avond geen stap verder.

tok te vragen

8

Bier te ruilen? Diezelfde avond nog schreef ik hem uitvoerig terug en schetste de problemen die in Venlo waren ontstaan. Bovendien verklaarde ik uitgeput te zijn; ik voelde mij inderdaad op de grens van overspanning. In ieder geval vroeg ik mij een dag of wat rust te geven. Als ik daarna beslist naar Venlo moest, nou ja, ik was militair en ondergeschikte. Maar ik verwachtte daar grote moeilijkheden, want Receveur was tegenover mij hautain en tegenover Bier grenzeloos eigenwijs.

Overste Stok, een voortreffelijk mens, gaf mij een rustpauze in Eindhoven; daarna behoefde ik niet terug naar Venlo, maar mocht met overste Aninga alles gereed maken voor de taak van het MG in Friesland.

NAAR EN IN FRIESLAND

Overste Aninga was een nobel man, altijd rustig en goedlachs. Hij was directeur van een Philipsfabriek in Engeland en kende die multinational door en door. Dat zou Friesland nog ten goede komen.

Al in november had ik voor hem de toestand in Friesland, zoals ik het verlaten had, op papier gezet. In een aantal gesprekken had ik hem illegale werkers met meer dan gewone capaciteiten geschilderd, geschikt om na de bevrijding te helpen indien nog in leven, zoals gelukkig het geval bleek te zijn. Tenslotte had ik ook dat op papier gezet, zij het kort.

Naarmate ik meer leerde in het Zuiden, werd het mij duidelijk dat er in Friesland geen invasie van wildvreemde officieren van MG moest komen. Ook dat besprak ik met hem en hij wilde graag luisteren. Zo overtuigde ik hem er van, geen districtscommissarissen mee te nemen, maar die te recruteren in Friesland. Dit wekte grote verwondering in de kringen van de pas te Eindhoven opgeleide officieren. Een districtscommissaris kreeg de rang van majoor en velen vonden zich daarvoor bij uitstek geschikt. In Eindhoven werd nauwkeurig bijgehouden wie met de militair-commissarissen naar het nog bezette gebied zouden trekken, maar voor Friesland bleven er grote gaten in de bezetting. Veel personen meldden zich aan bij Aninga, maar die lachte wat en zei dat ze maar terug moesten komen als de luitenant Wybenga aanwezig was. Bijna allemaal wimpelde ik ze af. Er werd mij voorppeld dat het glad verkeerd zou lopen in Friesland.

Ik had echter nog een grote wens. Kon Aninga niet een scherpzinnige jurist vinden die de bijzondere wetten door en door kende, maar niet om die bureaucratisch toe te passen, doch om de mazen er in te vinden waar door wij eigenzinnig onze gang kunnen gaan om de rotzooi, die verwacht moest worden, op te ruimen. Aninga vond hem: de ondergedoken Jood uit Limburg, mr. Von Geldern, even rustig als de overste men een rustige pijproker, die van onschatbaar belang zou worden.

Uit Engeland was de ETO (Eerste Toegevoegde Officier) meegekomen, majoor mr. De Vries, afkomstig uit Suriname, waar hij later weer een hoge positie zou bekleden. Hij mocht dan zeer bekwaam zijn, eerzuchtig was hij niet. Hij bood mij al spoedig zijn rang aan, als ik zijn functie wilde bekleden: jij bent daar de geschikte man voor. Ik weigerde, want ik had mijn zinnen gezet op zuivering en bestuursvoorziening. Dat was een kapiteinsfunctie, die ik dan ook in Eindhoven kreeg. De Vries was zuidelijk bedrijvig: doe wat, raak of mis, maar doe wat.

Overste Aninga zat ook verder niet stil. Terwijl ik nog nauwelijks aan de industrie dacht, had hij bij Philips rondgekeken. Daar vond hij ir. Van Berne bereid met ons mee te trekken. Een prachtige vondst, want Van Berne was een groot man om bij Philips alle mogelijke onverwacht optredende calamiteiten te verhelpen. Een andere Philipsman was Schaafsma, die voor de waterstaat werd ingehuurd. De beide mannen zouden in Friesland de tweelingen worden genoemd; ze waren altijd samen.

Maar de drie districtscommissarissen moesten ook een steun in de rug hebben, meende Aninga. Hij zorgde dat elk van hen een ETO kreeg in de kapitein Van Hoof en de luitenants Van Veen en Van der Hoeven.

Een bijzonder geval was kapitein Laport uit Goes. Er moesten volgens de nieuwe voorschriften overal officieren voor de Centrale Opsporingsdienst komen en een twintigtal personen werden daarvoor opgeleid, bij voorkeur juristen, maar Laport was bankdirecteur: een humorist van het zuiverste water, getrouwd met een Friese vrouw en bezorgd over zijn zoon die in Friesland ondergedoken was. Hij beschreef later op kostelijke wijze hoe ik als cerberus in Eindhoven optrad.

8

hotel De Commerce, dat door Civil Affairs als hoofdkwartier was ingericht. Laconiek deelde Aninga mee dat hij nog geen afgerond plan de campagne had, maar dat hij van alle aanwezigen wilde vernemen welke inbreng zij in het gezamenlijk ondernemen hoopten te leveren. Aan het einde liet de overste merken zeer tevreden te zijn. Morgen gaan we verder, zei hij. Maar die zondag kwam het bericht dat Almelo vrij was en de overste stond almaal te smoezen met de officieren van Sheaf. Toen hij terugkwam hoefde ik hem niets te vragen: Morgen gaan we onderweg, zei hij. Ik was er klaar voor; thuis trok.

Von Gelderen en Laport reden ook mee in de ruime luxe wagen en achter ons een vrachtwagen, met daarin ook mijn beide grote koffers, die ik in Brussel kocht, met daarin allerlei versnaperingen voor welkom thuis; en verder zeventuizend Engelse sigaretten. De route ging voor een groot deel door Duitsland. Bij de grens zien we het bord: DoXn't fraternize, dat niet overal nageleefd werd. Vanuit Roermond had ik, samen met een administrateur en een jong Joods meisje, brutaal ogende jonge Duitse vrouwen gezien, die kennelijk al geallieerden tussen hun knieën gevangen hadden. De mannen waren allemaal terneergeslagen geweest.

Verderop zagen we plotseling tussen twee bomen een lijn gespannen met daaraan een stuk papier: Dit is de Siegfriedlijn. En even verder weer een lijn met rafelig ondergoed: En hier hangt de was. Een echt Engels grapje; dat hadden ze al zolang gezongen.

Door onze voortreffelijke chauffeur uit Blerik kwamen we veilig in Almelo en betrokken "De poort van Cleef. Toen was het wachten geblazen. We kortten de tijd door rond te zien. Te Zutphen wilde ik oom Douwe bezoeken, maar mocht zijn straat niet in. Die liep Recht op de IJsel aan en aan de overkant lagen Duitse scherpschutters die schoten op alles wat bewoog; de stad bleek ernstig beschadigd. In Duitsland bezochten de overste en ik een kippenfokkerij om onze rantsoenen wat af te wisselen. Een forse vrouw liet ons het ongeschonden bedrijf zien. Bij de broedmachine kroop nog een kuikentje uit het ei; ze greep het en draaide het de nek om: te zwak om te leven, zei ze. Plotseling kreeg ik braakneigingen: zo waren ook Joodse kinderen vermoord. We verdwenen snel. Een opwekkender gezicht was een van Hitlers nieuwe wapens, ongebruikt bij de lanceerinsrichting achtergelaten toen de vijand op de vlucht sloeg: het had geen mensenlevens meer geëist.

Vrijdag 13 april hoorde de overste dat Drente zo goed als bevrijd was. Met zijn beiden gingen we de volgende dag op verkenning uit, maar ik had mijn koffers meegenomen: Drachten lokte. Bij Beilen was een provisorisch hoofdkwartier en we mochten zelfs in de kaartenkamer rondzien. Er liep ook een pijl in de richting van Appelscha en ik zei tegen de overste dat we die kant maar eens uit moesten; deze lachte en stemde toe. Daar liet ik een vriend van een vriend uit zijn bed halen; hij was meer dan 48 uur in touw geweest met de Franse parachutisten om de doorgang naar het oosten voor de carriers open te houden, die langs waren gekomen, richting Oosterwolde. Daar was op het gemeentehuis een groep mannen druk aan het overleggen, met daarbij Hendrik Vondeling, die tot waarnemend burgemeester was gekozen. Het deed mij veel genoegen oms als eerste ambtsdaad in Friesland deze keuze te mogen bevestigen.

Waar waren de carriers gebleven? Richting Donkerbroek werd gezegd. Daar zagen we een kapotte carrier bij de zuivelfabriek staan, dus verder maar. Ik durfde nog niet door de bossen van Beetsterzwaag te rijden, waar nog gewapend gespuis kon zijn, maar liet bij Wijnjeterp rechts afslaan, om langs de Molenweg door het Boorndal te trekken. Vijfhonderd meter voor Ureterp zagen we een groepje NBS-ers op de weg. Toen ze me herkenden, sprongen twee mannen een gat in de lucht: Jan Modderman en Jan de Jong had ik twee jaar geleden voor mijn tweeterste KP-operaties gebruikt en ze gaven ons alle inlichtingen: de brug bij Ureterpvallaat was behouden, evenals alle andere bruggen in Drachten, stevig bezet door de NBS. Maar 's morgens was er nog hard gevochten in Ureterp, waarbij vier NBS-ers gesneuveld waren; hun lijken waren geborgen in de O.L. school. Ik duwde elk van de mannen een pakje Engelse sigaretten in handen, wat hun uitgelatenheid nog verhoogde.

Bij de openbare school stapten de overste en ik uit en gingen naar binnen. In feite zag ik slechts één van de vier: daar lag mijn vriend en Jodenhulper Aalsen de Jager. Niettegenstaande hij 45 jaar was, had

saluut gold eigenlijk alleen hem.

Via de Dwarsvaart reden we de smalle Vogelzang op. Mijn vrouw was niet thuis; ze was naar de buurt gegaan om de carriers voorbij te zien trekken en daarna naar de bakker om brood. Of de kinderen uitgelaten waren of hun vader of om zijn presentjes weet ik niet. In ieder geval hadden ze spoedig een stuk spijkerharde chocola in handen (de buurkinderen ook) en de jongste, ruim anderhalf jaar oud, smeerde haar hele gezicht er onder. De op een na jongste zou eerst een stukje bewaren, maar toen ze mijn voorraad zag, peuzelde ze het helemaal op. En toen kwam mijn vrouw. De Vogelzang stond al vol mensen; van alle kanten werd haar toegeroepen: Jo man is thús. De fiets werd haar uit de handen gerukt en tevoet schuifelde ze door de menigte. In huis vlogen we elkaar om de hals; de overste draaide zich welvoegelijk om. In meer dan een jaar was ik slechts één nacht clar destien thuis geweest en we hadden elkaar veel te vertellen. Maar eerst kwamen de kinderen aan bod. De cadeautjes vielen geweldig in de smaak er dan dat heerlijke wittebrood. Het was een groot feest, waarvan de overste zichtbaar, zwijgend en lachend volop genoot; de burens deelden ook mee.

/, ajm en echte thee.

Onze militaire auto werd voor de nacht achter een meubelpakhuis onder het stro geborgen, want de geallieerden trokken voor donker altijd een eind terug. Overste Aninga kreeg onderdak bij mijn vriend R.R.Kok, waar ik ook meermalen geslapen had. Tegen de avond wandelden we naar de hoofdstraat, mijn vrouw en ik voorop, daarachter Aninga en Kok. Overal liepen de mensen uit. Hysterische vrouwen schreeuwden: leve de bevrijder van de Vogelzang. Op de hoofdstraat stond ds. Schep, één van de weinigen die wist dat ik door de linie ging. Hij sprong een halve meter hoog: broeder Wybenga, en zwengelde mijn hand. Die avond heb ik, zonder overdrijving, meer dan vijfhonderd handen geschud. Ontoërend was het weerzien van de oude Atje Bergsma. Hij had zich van zijn bovenhuis laten dragen en zat op een stoel. Zijn dochter kwam me achterna: vader wil je graag de hand drukken, dus ik terug. We waren als ouderlingen meermalen op stap geweest om een dominee naar Drachten te halen en in zijn drukkerij was Trouw gedrukt. De NBS schoot van vreugde in de lucht. En overste Aninga genoot in stilte.

De volgende dag, zondag, zat ik in uniform in de ouderlingenbank te luisteren naar een aangrijpende preek en vooral het dankgebed. Daarna ging ik naar de enorme zolder van de HBS, waar in de ene hoek de gevangenen NSB-ers enz. waren opgesloten en in de andere de vrouwen. Een van de mannen herkende mij, niet tegenstaande mijn uniform; anderen riepen: Een Canadees? Ik wendde mij om; van de vrouwen herkende ik op een afstand alleen de forse Duursma-Roberti; haar grote mond zou nog wel niet gesnoerd zijn. Ik vluchtte weg; deze kant van de bevrijding kon mij niet bekoren. Ook later heb ik geen enkele klacht ingediend en nimmer trad ik op als getuige bij de bijzondere rechtspleging.

Bij de hoofdbrug heerste een grote comotie. Er was bericht binnen gekomen dat bij Luchtenveld, op de grens tussen Friesland en Groningen, nog een sterke groep SS-ers was. De NBS zou er op af en omdat ik de enige officier in uniform was, vroegen ze mij mee te gaan. Ik stapte in de zijspaan van een motorfiets, maar toen kwam bericht dat de zaak al geklaard was. Het waren NSB-ers geweest met vrouwen en kinderen, die naar Kootstertille werden afgevoerd. Kort daarna reden ook weer Canadezen Drachten binnen. De hoogste officier was hoogst verbaasd dat hij via de telefoon allerlei kanten kon bellen. De Duitsers hadden Leeuwarden verlaten en hij besloot in de middag daarheen op te trekken. Wij natuurlijk mee, mijn vrouw naast mij; ik wilde ze niet meteen weer kwijt en bracht haar bij mijn ouders.

In Leeuwarden waren de zaken al prima geregeld. Voor het stadhuis trof ik illegale vrienden aan en voorzag ze van sigaretten; dat was toch een goed idee, die mee te nemen. In het stadhuis vergaderden B. en W. De wethouders hadden mr. J. Algera gevraagd als waarnemend burgemeester op te treden (later werd hij minister). Er was voor ons weinig anders te doen dan ons te laten voorlichten en alles goed te keuren. De NBS zat in het Burmaniahuis, het MG en de town major met staf kwam in de woningen voorheen in gebruik bij de Bauleitung van het vliegveld.

Die avond was het nog rustig voor mij; het ouderlijk gezin en de Joden hadden de oorlog allen overleefd. Mijn jongste broer was bij de NBS en de in onze woning opgeslagen wapens waren goed van pas gekomen. Net toen

vroegen inlichtingen, maar niemand die Engels verstond. Met mijn stamels Engels wist ik ze terecht te helpen. Ik had een heerlijke nacht; alles was goed.

De volgende morgen was het razend druk. De overste en ik hadden een eerste bespreking met mr. Haan, waarnemend CdK. Hij legde ons zijn bestuursvoorziening voor, die ik op een punt na kon onderschrijven (daar kom ik nog op terug). 's Middags hadden we een lange bespreking met Houwing en Laport. De laatste was de vorige dag ook in Leeuwarden aangekomen en had zijn familie in goede welstand ontmoet, maar niet zijn zoon die tevoren naar het Zuiden was getrokken. Houwing en Laport moesten de zuivering van de politie en de arrestaties regelen. Er kwamen veel voorschriften op tafel, maar het bleek dat Houwing al veel en goed geregeld had. De beide mannen hebben in grote harmonie samengewerkt.

Dinsdag bracht ik de bisschop van Roermond, die daarheen gedwongen overgebrakt was, verslag uit over de toestand in Roermond en voorzover mogelijk over de rest van Limburg. De man was ontzettend blij met de goede berichten die ik hem overbracht; de meeste namen lagen mij nog vers in het geheugen, al kon ik niet alle vragen beantwoorden.

's Avonds had ik nog een bespreking met de kopstukken uit de illegaliteit, waarvan voor mij maar een enkele nieuweling was. Ik vertelde hen van mijn besprekingen met prins Bernhard en zij prezen de rijke resultaten die dat had afgeworpen: voor zo'n drie duizend man wapens, die ene instructeur waarover iedereen vol lof was (de tweede was minder bekend) en de voortreffelijke radioverbinding die tot stand kwam. Zij schetsten hun aandeel in de bestuursvoorziening en de goede besprekingen met mr. Haan. Ik begreep dat de verhouding met de leiding van de NBS nog niet optimaal was en hoorde van het vele werk voor hongerend Holland en van de verliezen die in het laatst nog geleden waren. Het was een enthousiaste vergadering, waarin de banden weer nauwer aangehaald werden.

Tevens gaf ik een uiteenzetting van de taak van het MG en de afspraken die ik met overste Aninga had gemaakt. Over twee van de districtscommissarissen waren we het meteen eens: Bosch te Drachten, Okma te Sneek. Over die voor het Noorden bestond aarzeling; zou wel een leider van de NBS bereid zijn die op zich te nemen? Later bleek dat niet het geval te zijn en het werd toen Humalda uit Dokkum.

's Middags had ik nog een bespreking gehad met mr. Haan. Mr. Harinxma was ook op het provinciehuis gekomen en gebruikte zijn kamer weer. Haan had zich bij hem gevoegd, kreeg toen een slap handje en de wind van voren. Er was geen sprake van dat hij waarnemend CdK was, dat was nog altijd hijzelf, Harinxma. Met de papieren van MG had hij niets te maken; hij was aangesteld door de Koningin en alleen die zou hem kunnen staken of afzetten om zijn leeftijd. Het was hoogst onplezierig dat Haan daar was en nu hadden ze nota bene ook de kabinetschef, mr. Hoek, gestaakt. Waar bemoeiden die militairen zich mee?

Ik zei tegen overste Aninga dat het nu zijn beurt was. Het leek me beter dat ik niet meeding; hij kende mij en ik was bang dat ik wel eens te scherp kon uitvallen. De gemoedelijke Aninga gebruikte al zijn overredingskracht, maar bereikte weinig. Harinxma was overtuigd dat hij het goed had gedaan; hij had zelfs gejaagd met de Beauftragte Ross om diens gunst voor Friesland te winnen En de Koningin zou hem zeker gelijk geven, als hij maar de gelegenheid kreeg het haar uit te leggen. Maar het zal wel goed komen, zei Aninga, en mr. Haan is natuurlijk CdK. Zelf had ik een doortastender eind verwacht, maar voorlopig bleven er twee hoofdfunctionarissen op het provinciehuis.

Mr. Harinxma kreeg nooit de kans de Koningin over deze zaak te spreken. Eens heeft zij hem nog de hand gegeven. Zij ontving in het Poptaslot vertegenwoordigers van belangrijke organisaties in Friesland. Het Fries Museum had ook Harinxma afgevaardigd. De eerste vraag van de Koningin sneed elke mogelijkheid voor Harinxma af: En hoe is uw porcelain de oorlog doorgekomen, meneer Van Harinxma? Het schijnt dat Prins Bernhard eens getracht heeft de verbitterde oude man tot rede te brengen. Hij is in ieder geval eens met dit voornemen in Beetsterzwaag geweest, maar of hij ook Harinxma-state betreden heeft, laat staan dan de afloop van het gesprek, is mij niet bekend.

12
von Geldern was ons snel nagereisd en na een dag of wat volgde de rest van "ons" MG. Er waren nog twee geuniformeerde Limburgers meegekomen: Dasen en Flecken, mannen voor sociale zaken. Het spijt mij heel erg, maar van hun werkzaamheid is me niets bijgebleven. Zoveel temeer van de activiteiten van Van Berne en Schaafsma: zij hebben een groot aandeel geleverd voor de populariteit die het MG in Friesland verwierf. Zij wisten zowaar in Limburg zuivel te ruilen tegen vrachtauto's kolen, in de eerste plaats nodig voor het stoomgemaal, en verder scheepsvrachten kolen voor het PEB. En verder hielpen zij vele (vooral zuivel-) fabrieken weer op gang brengen.

Als ik het me goed herinner zijn er naast de drie militaire commissarissen in Friesland nog twee officieren voor MG in uniform gestoken; de rest diende in burger, maar liep zich het vuur uit de sloffen voor herstel en wederopbouw. Wie het ook druk had was majoor De Vries, de ETO, zo druk dat hij het presteerde op één dag te Leeuwarden in ondertrouw te gaan en te trouwen. Een uur na aankomst was de bruid al weer vertrokken in haar truck van het vrouwenhulpkorps en De Vries alweer aan het werk.

Wat ook een bovenschlag van het MG was, was de aanstelling van een culturele commissie. Er kwam één betaalde kracht, mr. Guermonprez uit het volkshogeschoolwerk te Bakkeveen. De drie andere commissieleden, onder leiding van dr. Van der Wielen, waren vrijwilligers. Na verloop van tijd zou hier het Bureau voor culturele zaken uit groeien, dat nog altijd een belangrijke functie in Friesland heeft.

Hier moet vooral de stimulerende werking van overste Aninga nog genoemd worden. Hij zei tegen iedereen die het horen wilde: We zijn hier om ons zo snel mogelijk overbodig te maken en daar handelde hij naar. Zijn gemoeidelijkheid was hartveroverend, zijn contacten met de pers optimaal. Aan zijn medewerkers gaf hij de volle ruimte, evenals aan de civiele autoriteiten. Kritiek werd nauwelijks gehoord; iedereen hielp volop mee en waardeerde de snel ~~aanpak~~ ^{aankomst} van het vele werk dat gedaan moest worden.

Van mijn eigen werk herinner ik mij alleen enkele hoofdzaken; de rest is allemaal ondergeschoven en onvindbaar. Het overleg, telkens weer, met de illegaliteit; de adviezen aan gemeentelijke instanties en andere personen, ook klagende gestaakten; de instelling van zuiveringscommissies; het overleg voor de instelling van tribunalen enz. enz., het is alles als een stormwind op mij afgekomen en langs mij heengegaan. Ik verdrong eenvoudig in dit "gewone" werk. Slechts enkele hoogtepunten uit de enorme drukte zijn bij mij blijven hangen.

Al spoedig reed ik met mr. Haan naar Lemmer, om daar alsnog mr. Krijger te staken als burgemeester. Ik wist dat deze medewerking had verleend aan de dood van zes Joden, door de politie een Duitse opdracht door te geven voor de arrestatie te Echtenerbrug, zonder een waarschuwing te laten uitgaan. Hij verdedigde zich als een gladder advocaat en bewijsmateriaal had ik niet. Maar ik had mijn intieme medewerker Ph. Spits uit Echtenerbrug op het gemeentehuis gezien en haalde die er bij; die moest het weten. Ja, hij wist van de arrestatie door de politie, maar over de rol van de burgemeester kon hij niets meedelen. Deze eenvoudige Flip, hoewel hij een honderdtal Joden ondergebracht en verzorgd had, kon, of durfde, niet tegen de autoriteit van zijn burgemeester op. We keerden onverrichterzake terug. Ook de zuiveringscommissie handhaafde Krijger bij meerderheid van stemmen. Pas voor het bijzonder gerechtshof kreeg ik gelijk. In juli '47 werd hij veroordeeld tot een halfjaar voorwaardelijk en vertrek uit de gemeente. Zijn vlucht in de PvdA had hem niet geholpen. Hij is allang overleden.

Van de burgemeesterszuivering heb ik de volgende statistiek opgemaakt. Van de 44 op 10 mei '40 aanwezige burgemeesters waren er twee vermoord tijdens de bezetting en zeven overleden. Van de overige 35 keerden er op 15 april '45 twintig terug, waaronder een paar die tijdens de bezetting overgeplaatst waren, waarvan Krijger later nog afviel. Twee daarvan, werden met het oog op hun leeftijd bij wijze van eerherstel nog voor een half jaar herbenoemd. Een werd door zijn op 4 mei '42 benoemde opvolger opnieuw opgevolgd. Vier vooroorlogse burgemeesters werden door de zuiveringscommissie toch weer in hun ambt hersteld. Twee liberale burgemeesters hebben tegen hun rode gemeenteraad een jarenlange strijd moeten voeren om dit te effectueren. Van de nieuw benoemden kwam het overgrote deel uit de illegaliteit en drie van hen hebben later nog promotie gemaakt ook.

13
Leeuwarder Courant en het Leeuwarder Nieuwsblad niet mochten terugkeren. Op aandrang van de vijand, die de papierschaarste als wapen gebruikte en grafici werkloos wilde maken, hadden de beide concurrenten zich laten samenvoegen in de Friese Koerier, met een rasechte NSB-er als hoofdredacteur en enkele felle trawanten naast zich. Ook het Heerenveense Nieuwsblad van Friesland ging in dat jaar, 1942, onder het Duitse juk door. Deze col-laboratie had in ieder geval tot voordeel, dat de drukkerijen gespaard wa-ren, waar het de eigenaars natuurlijk om begonnen was.

Na de bevrijding mocht het Friesch Dagblad, dat in 1941 met vlag en wim-pel ondergegaan was, onmiddellijk terugkeren. Daarnaast was zowel in Leeu-warden als in Heerenveen een Koerier verschenen, een gestencild blaadje, sterk pleitend voor een doorbraak naar het socialisme. Daardoor kregen ook zij het recht om als dagblad te verschijnen. Verder kwamen er nog De Waar-heid (comm.) en Ons Noorden (r.k.).

De Heerenveense Koerier werd gedrukt op de pers van het Nieuwsblad van Friesland. Er ontstond grote herrie, omdat het personeel zijn oude werk-gever mr. Hepkema t^oegedaan bleef. Pas anderhalf jaar later hoorde ik wat daarvan de hoofdoorzaak van zou zijn geweest: de Koeriermensen zouden in de kantoren de abonnementenadministratie hebben gevonden en hun nieuwe blad meteen aan de oude abonnees hebben toegezonden. Dat werd als diefstal beschouwd, want Hepkema had het oogmerk later zijn blad weer uit te geven. Toen dit weer toegestaan werd, speelden zich drama's af met het personeel, maar Hepkema verloor de strijd.

De andere bladen werden eerst allemaal gedrukt door de uitgeverij van de Erven Koumans Smeding, zeg maar de Leeuwarder Courant. De Waarheid ver-dween al spoedig naar Amsterdam. Het Friesch Dagblad huurde in 1946 het bedrijf waar mr. Hepkema eerder het Leeuwarder Nieuwsblad uitgaf. De Koe-rier had het handiger aangelegd. Als een van de hoofdredacteurs werd Jhr. Witsen Elias aangetrokken, gemoedelijk en gematigd liberaal. Hij was tot 1942 hoofdredacteur van de Leeuwarder Courant geweest en groot-aandeelhou-der van Koumans Smeding, waarvan de verdiensten doorgingen. Na een aantal jaren werd de Koerier weer omgedoopt tot Leeuwarder Courant.

Mr. Hepkema heeft nog een civiele procedure aangespannen tegen het MG, dat de persen niet had mogen vorderen, omdat alleen de minister dat had mogen doen. Op de dag van de uitspraak vorderde de minister echter de persen. Er liep dus geen bloed uit.

De verhouding tot de NBS werd snel beter; de leiding kwam immers ook uit de illegaliteit. Al na enkele dagen kwam prins Bernhard naar Leeu-warden met drie officieren. Ik mocht toen mijn vrouw aan hem voorstellen. Maar zijn bezoek gold uiteraard de NBS.

Het was al spoedig duidelijk dat het MG in Friesland slechts kort hoefde te duren. Civil Affairs verdween al na zes weken. Het had grote diensten bewezen, vooral door het beschikbaar stellen van rijen vrachtauto's voor het vervoer van kolen, pootaardappelem en vooral voor voedsel naar hongere-nd Holland; verder troepen voor het aanleggen van een aantal bayley-brug-gen, het opruimen in de havens en van mijnevelen. Met grote waardering naam kolonel Sandercock afscheid: "My heart still yearns for my adopted province", waarin hij en zijn mannen één van de gelukkigste tijden van hun leven hadden doorgebracht. Ik geloof dat dit meer was dan een formaliteit.

De eerste Nederlandse officier die verdween was kapitein Laport, de man van de P.O.D.-s (Politieke opsporingsdiensten). Met zijn collega's van de Brusselse cursus, elders ingezet, was afgesproken dat zij eens per week zouden samenkomen, maar Laport maakte het zich te druk en verscheen daar pas na zes weken - er was al gedacht dat hij het lot van Bonifatius had gedeeld. Hij hoorde veel klachten over onderlinge weerstanden, ruzies en erger. Zelf vertelde Laport dat hij al na tien dagen de POD-s had opge-richt in volle samenwerking met de illegaliteit die een eenheid was; over lezingen die hij voor vaak volle zalen hield over het MG, dat in heel Friesland populair was. Wat? Populair? Met die laconieke overste Aninga en die bruuske luitenant Wybenga, de mannen die slechts enkele afgestu-deerde officieren-MG van de vierweekse Brusselse cursus wilden meenemen? Er zou daar wel weinig gezag heersen, laat staan Militair Gezag. Maar Laport zei dat zijn taak over nog zes weken wel geëindigd zou zijn. Hou-wing had de politie snel gezuiverd (een honderdtal geschorst en iets meer gestaakt), rechtsherstel was gestart, de Joodse oorlogspleegekinderen wer-den geregistreerd en een voorlopige toetsingscommissie ingesteld om de min of meer onschuldige geïnterneerden vrij te laten. Later werd ook ge-

regeld aandacht besteed aan de geestelijke moeilijkheden van de gevangenen en een afdeling jeugdzorg opgericht.

Nog in dezelfde week van die 20ste mei reisde een hoge officier van de sectie politie MG uit Breda naar Friesland om deze mededelingen van Laport te controleren. Inderdaad, Laport had zichzelf al overbodig gemaakt. Hij kreeg opdracht nu in Gelderland te assisteren, maar vroeg groot verlof dat hem per 1 juli verleend werd.

De volgenden die vertrokken waren Dassen en Flecken. Zij hadden het Gewestelijk Arbeidsbureau en de Raad van Arbeid gezuiverd en in samenwerking met de provisorische vakbeweging een Dienst Uitvoering Werken opgericht, waarin bij hun vertrek op 1 augustus 37% van de werklozen, rond 2000, waren tewerkgesteld. Overste Aninga had op hun advies een loonmaatregel afgekondigd, waardoor de lonen met rond f 10.- per week omhoog gingen. Ook gaf de overste veel aandacht aan de aanvoer van werkkleding, schoeisel en tabak. Er kwamen wel enkele korte lokale arbeidsconflicten voor, maar die waren in die omstandigheden nauwelijks te vermijden, vooral door communistische agitatie. Mr. A.A.M. van der Meulen (later burgemeester van Leeuwarden) was aangesteld als Rijksbemiddelaar Arbeidszaken. Hij nam hun taak over.

Eveneens per 1 augustus verdween Van Berne en Schaafsma, de "tweelingen". Na overste Aninga werden zij waarschijnlijk de meest populaire officieren van het militair gezag. Zij hadden een gigantische taak volbracht. De grote vaarwaters waren weer bevaarbaar; het stoomgemaal werkte weer, evenals de elektriciteitsvoorziening. Het was een groot voordeel geweest dat Friesland weinig door de oorlog getroffen was, behalve aan de Havens en bruggen. Er moesten vele schepen gelicht worden en al op 1 juli waren de meeste van de tachtig vernielde bruggen hersteld, alles met medewerking van Civil Affairs en geallieerde militairen. Er was weer gasolie en sinds 27 april kolen, al konden de gasfabrieken nog niet werken wegens te weinig kolen, al was nog voor hun vertrek de fabriek te Leeuwarden weer in actie. De zuivelfabrieken vroegen veel zorg; geleidelijk kwamen ze weer op gang, eerst nog gestookt met truffen en stro. Holland werd niet vergeten; tussen 5 mei en 9 juni werd 142.000 ton daarheen gevoerd, hoofdzakelijk aardappelen. Ook werd de eerste hand gelegd aan herstel van de busdiensten, in samenwerking met de Rijksverkeersinspectie.

Enorm, zoals deze twee officieren hebben gewerkt met een deskundigheid die zeer schaars is.

Geleidelijk en soms met sprongen was het gewone leven weer op gang gekomen. Het verenigingsleven kwam weer tot bloei: economisch, sociaal, politiek en ook cultureel. Het scheen alsof alle activiteit en spiritualiteit, vijf jaar lang onderdrukt of lamgelegd, nu tot een uitbarsting kwamen en Friesland zich van zijn beste zijde wilde vertonen. Waar nodig had het MG de civiele diensten geactiveerd en het bruiste van leven. Overste Aninga kwam tot de conclusie dat hij zichzelf overbodig had gemaakt, met zijn staf. Op 15 augustus werden de districtscommissariaten opgeheven. Op 28 augustus werd een afscheidsreceptie voor MG georganiseerd en evenals tevoren in de pers, die alleen langs de zijlijn enige kritiek had uitgeoefend, waren er niets dan lovende woorden voor het MG en zijn werkzaamheden.

Aan het woord kwamen na een indrukwekkende toespraak van Aninga en de op verzoek van de regering nog enige tijd in functie blijvende Humalda, de heren A.W.Haan, waarnemend CdK, mr. J.Algera, waarnemend burgemeester van Leeuwarden, S.Schootstra, voorzitter van de Vereniging Friesland 1940-1945, M. Polet, voorzitter van de adviescommissie Noord-Friesland en Wissen Elias namens de pers.

Overste Aninga maakte in zijn rede als het ware een testament op voor de zijn mooie geboorteprovincie. Mr. Haan roemde diens liefde voor Friesland en de bewondering voor de Friezen, die hem onophoudelijk was gebleken tijdens hun rondreizen en de lof voor het prachtige natuurschoon: Piet, nou eens wat langzamer, het is hier zo mooi, we moeten eens uitkijken. En dan die snelle overdracht van het werk aan de civiele autoriteiten. Mr. Algera sprak zelfs van "een gevoel van weemoed" dat allen bezielde. Schootstra vond het een aangename taak namens alle oud-illegale werkers Aninga dank te brengen voor de inschakeling op grote schaal van de illegaliteit en de voorbeeldige samenwerking. Polet dankte in het Fries majoor Humalda waarmee hij zo prettig had samengewerkt. En jhr. Witsen Elias sprak over de prima verhouding met de pers, al had hij graag wat meer papier gewenst.

Het was een indrukwekkend afscheidsfeest.

315

dat het nu in Friesland echt populair werd en zo snel weer verdween, ligt, dunkt me, vooral aan de illegaliteit. Die was hier een complete eenheid geworden en had met het oog op de aanstaande bevrijding velerlei en effectieve maatregelen getroffen en onmiddellijk uitgevoerd. Bijna alle verdachte personen waren door de NBS al gearresteerd toen het MG in actie kwam en vele voorzieningen getroffen. Hierbij was vooral van belang, dat de leiders hoog gekwalificeerd waren; haast allen die in Friesland een leidende functie hadden waren daarbij ingeschakeld. En vrijwel alle Friezen waren bereid onmiddellijk hard te werken aan de wederopbouw.

Daarnaast was er ontzaglijk veel te danken aan het wijze beleid van overste Aninga, die het aandurfde om met slechts een handjevol hooggekwalificeerde niet-Friezen naar zijn ambtsgebied te trekken, om daar uit de illegaliteit zijn medewerkers te recruterende, hetgeen meteen vertrouwen gaf. Aninga's rust, gemoedelijkheid, zelfverzekerdheid en doorzetttingsvermogen, deden de rest. Maar tevens zijn snelle inschakeling van de civiele autoriteiten, grotendeels uit de illegaliteit afkomstig. De pers ging vooraan in welwillendheid; men moest zoeken om een enkele kritische kanttekening in de zijlijn.

En waar elders werd het MG al na vier maanden opgeheven?

Er rest mij nog één voorval uit de MG-tijd te vermelden. Ik had de hand gehad in velerlei aanwijzingen en benoemingen direct na de bevrijding, en was overtuigd dat dit het best aan Friesland kon worden overgelaten. Elders stond de democratische invloed nog op een laag pitje; overal had men de handen meer dan vol met het voorzien in de eerste en ergste nood.

In Friesland moest nog één groot probleem worden opgelost: wie zou de definitieve CdK. worden? Meermalen waren mijn gedachten gegaan over verschillende namen en af en toe vroeg ik iemand naar zijn mening. Het was duidelijk, dat de meest geschikte man, burgemeester Van Haersma Buma van Wymbritseradeel niet meer beschikbaar was. Maar wie dan wel?

T. Ooms en die

Ik besloot een aantal kopstukken van de oude politieke partijen voor overleg samen te roepen in mijn voorkamer. Ze kwamen, van H. Algra (ar) tot G. Roorda (comm.), maar als ik me niet vergis was er niemand van de CHU bij, misschien ook niemand van de RKSP. Er werden verschillende namen uit Friesland genoemd en te licht bevonden vanwege hun gebrek aan staatkundige kennis en ervaring. Algra noemde mr. P.S. Gerbrandy, oud-gedeputeerde en oud-minister-president. Allen verklaarden zich hiermee akkoord. Er zou echter een tweetal opgemaakt moeten worden en als tweede man noemde ik de hier nog vrijwel onbekende mr. H.P. Linthorst Homan. Besloten werd dat Algra alvast Gerbrandy zou polsen en de anderen zouden informatie inwinnen over Homan.

Veertien dagen later kwamen we opnieuw bijeen. Algra deelde mee, dat Gerbrandy gewaigerd had; deze zag zijn taak in de rijkspolitiek nog niet als afgelopen, vooral met het oog op Indië. Met Homan gingen ze nu allemaal akkoord; nieuwe namen kwamen niet meer ter tafel. Besloten werd dat ik de verdere afwerking op me zou nemen.

Enkele dagen later kwam minister Beel naar Friesland om op twee plaatsen met alle burgemeesters te spreken, vergezeld van Homan en uiteraard van mij. Ik had Homan van één en ander op de hoogte gebracht, maar die had bezwaren, om het eigen karakter van Friesland. Na de vergadering te Leeuwarden vroeg ik voor het diner Dr. Beel en de hem vergezellende dr. Prinsen afzonderlijk te spreken. Toen deelde ik hem onze voorbereidingen mee en noemde Gerbrandy en Homan; een uitstekende keus, meende Beel; hij ging daar verder op in, totdat Prinsen zei: dit moet nog in de ministerraad. Ja, zei Beel, maar een goed verstaander heeft maar een half woord nodig. Daarna ging de bel voor het diner.

Na afloop fluisterde Homan mij toe: hij heeft me al gevraagd. Maar toen moesten zijn bezwaren nog worden overwonnen. Ik bewerkte dat hij een bespreking kon hebben met vier leiders uit de Friese beweging. Dat verliep zodanig dat hij met vrouw en zoontje "het paleis" bezichtigde. Een grote kast, was zijn oordeel bij ons thuis, maar zijn familie zou nog wel voldoende meubilair hebben om het te bewonen. Tenslotte nam hij de benoeming aan, maar zijn afstandelijkheid ten opzichte van de Friese beweging bleef. Hij vond andere vrienden, maar aansluitend bij zijn Drentse geest.

Oentsjerk, 10-29 jan. 1981

P. Wybenga